

GÜL kitabı

ISPARTA BELEDİYESİ

göl kùltürü üzerine incelemeler

Isparta Belediyesi'nin Kùltür Armağanıdır.

TÜRK TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE GÜL SEMBOLÜ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

—Mehmet Necmettin BARDAKCI*—

Güle geldi gülerek gülleri güldürdü o gül

Gül güler miydi güle gelmese gülzâra o gül?

Tasavvuf kültüründen beslenen ve eserini “*Vâridât-ı Mevlânâ*” olarak nitelendiren Mevlânâ âşığı şâirlerimizden Arif Nihad Asya’nın Isparta’nın sembolü olan gül ve halıyı konu edindiği şiiriyle sözlerime başlamak istiyorum:

Çiçek çiçek serili

Halılar bir ılık sahanlıkta..

Halılardan açan ikiz güller

Büyümüşlerdi bir fidanlıkta...

Biri Isparta kızlarında duvak,

Biri tarihtir kızanlıkta..

Alev alev iki gül

Ki ılık neşreder karanlıkta.¹

Yaklaş ey yolcu, huzûrunda huzûr

Bulacak dil, dîde...

İşte geldim yine gül koklamaya

Halılardan gül açan vâdide.²

Bilindiği gibi baharın bir adı da gül mevsimidir. Bu, güle verilen önemin bir yansımasıdır. Çiçekler içinde lale ebced hesabıyla Allah kelimesiyle aynı sayı değerine sahip olması hasebiyle Lafzatu’llah’ın sayı değerini sembolize etmek için kullanılır. Çiçeklerin en makbulü ve hoş kokulusu olan gül ise,³ ilahi güzelliğin ve bu güzelliğin yer yüzündeki bir işareti olan Hz. Peygamber’in sembolüdür. *Verd-i Muhammedî* ve *gül-i Muhammedî* denilen gül şeklindeki hilye-i şerifler bu anlayışın güzel sanatlara yansımalarıdır. Allah’ın habibim, sevgilim dediği Hz. Muhammed (sav) gülle özdeşleştirilmiştir. Bu açıdan ilahi güzelliği ve peygamber

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

¹ Arif Nihad Asya, *Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor*, 3. baskı İstanbul 1982, 219.

² Asya, 246.

³ A. Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Ankara 1993, 82.

sevgisini temsil etmektedir. Türk sanat ve estetiğinde lâle ve gülün yerini başka hiçbir çiçek alamamıştır. Yer yüzündeki bütün çiçekler güzel kokularını Hz. peygamber'den alırken, gülün bunlar içinde ayrı bir yeri vardır. Çünkü gül, kokusunu âlemlerin efendisinin yanağından aldığı için güzel kokar.

Ol âlem fahri Muhammed nebîler serveridir

Ver salavât aşk ile ol günahlar eridir

Hak onu öğdü yarattı sevdi habibim dedi

*Yer yüzünde cümle çiçek Mustafa'nın teridir.*⁴

Yunus Emre "sordum sarı çiçeğe" diye başlayan şiirinde gülün çiçekler içindeki konumunu şöyle anlatır:

Yine sordum çiçeğe

Gül sizin neniz olur

Çiçek eydür ey derviş

Gül Muhammed teridir.

Tasavvufî düşüncede gül, çeşitli şekillerde sembolize edilir. Gonca halindeki gül vahdete, birliğe, açılmış gül kesrete, çokluğa yani birliğin çokluk halinde görünüşüne bir işarettir. Gonca gül halvet halini, dervişin Rabbi ile olan sır anını, açılmış gül sırrın açığa vurulmasını anlatır. Gül ömrünün kısalığı sebebiyle, hayatın geçiciliğini anlatmak için de kullanılmaktadır.

Tasavvufî düşüncede bazen gül kesreti, servi de vahdeti anlatır. Kesret içindeki vahdeti ifade etmek bağlamında "serv-i gül endâm" tabiri kullanılır.

Gülşen ise gönül açıklığının adı olup, kir ve pastan temizlenerek cemâl-i ilahînin tecellîsine hazır hale gelen kalbi ifade eder.

Sûfiler şiirlerinde güle büyük bir önem atfederler. Nitekim Niyazî-i Mısırî:

Gül müdür bülbül müdür şol zar u efgân eyleyen

Ten midir ya can mıdır hem arş ı bayram eyleyen

derken, Yunus Emre insan ömrünü güle benzetir.

Ömür bahçesinin gülü solmadan

Uyan ey gözlerim uyan

Abdû'l-Ahad Nuri ise gülü cemâl-i ilahîye vuslat olarak görür:

Bâğ-ı cemâle çün irem

Vuslat gülün direm

⁴ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Ankara 1991, 87/81.

Hakk'ın tecellîsin görem

Ben Hû direm ya Hû direm

Abdü'l-Ahad Nuri bir başka şiirinde Hz. Peygamberi sevenlerin Allah'ı zikrederek sevdiklerine kavuşacağını, eşyanın hakikatini görüp vahdet güllerini dereceğini ifade eder:

Âşık olanlar ol güle

Nâlân-ı zikrullah olur

Sâdık olanlar derdile

Giryân-ı zikrullah olur

Gel gör hakâyık illerin

Der onda vahdet güllerin

Gûş eyleyen bülbüllerin

Handân-ı zikrullah olur.⁵

İsmail Hakkı Bursevî Hz. peygamberi bir taraftan şuhûd gülistânının gülüne, bir taraftan da aşk bahçesinin bülbülüne benzetir:

Gülistân-ı şuhûdun bir gülüsün yâ Rasûlallah

Hemîşe bâğ-ı 'ışkın bülbülüün yâ Rasûlallah

Ezelden tâ-ebed gelemes vüçûdun gibi bir mevcûd

Bu ömr-i câvidânın hâsılısın yâ Rasûlallah⁶

Ümmî Sinan tasavvufî eğitim sürecinde/ seyr u sülûk esnasında yaşadığı bir ânı anlattığı bir şiirinde Vahdet-i vücûd düşüncesinden mülhem her şeyi gül olarak görür. Ehl-i Beyt'i gül bahçesi olarak nitelendirir. Hz. Hasan'ı zehirlenerek şehit edildiği için ak gül, Hz. Hüseyin'i de kanlı bir şekilde şehit edildiği için kırmızı gül olarak vasfeder:

Seyrimde bir şehre vardım,

Gördüm sarayı güldür gül...

Sultanın tacı tahtı,

Bağı, duvarı güldür gül...

Gül alırlar, gül satarlar

Gülden terazi tutarlar,

Gülü gül ile tartarlar

Çarşı, pazarı güldür, gül...

Toprağı güldür, taşı gül

⁵ Ali Osman Coşkun, *Abdülâhad Nûrî Divanı*, İstanbul 2001, 76, 40/1,4.

⁶ İ. Hakkı Bursevî, *Divan*, Hazırlayan: Murat Yurtsever, Bursa 2000, 4001.

Kokusu güldür, yaşı gül,
 Has bahçesinin içinde
 Servi çınarı güldür, gül...
 Ak gül ile kırmızı gül
 Çift yetişmiş bir bahçede,
 Bakışılar hâra karşı,
 Hâr'ı ezhâr'ı güldür gül...
 Gülden kurulmuş bir çadır
 İçinde nimeti hazır,
 Kapıcısı İlyas Hızır
 Nanı, şarabı güldür, gül...
 Ümmî Sinan gel vasfeyle
 Gül ile bülbül devrini,
 Yine bu garib bülbülün
 Ah-u figânı güldür, gül...⁷

Tarikatlarde gül büyük bir yere sahiptir. Nitekim Bektaşîlikte gül önemli bir semboldür. Kadîrî tarikatı nişanı olarak arakiyenin tepesine çukadan dikilen daire şeklindeki parçaya gül adı verilmiştir. Bunun havuzlu, kafesli gül veya Bağdat gülü, kız gülü gibi çeşitleri vardır.

Sûfiler Hz. Peygamber'e olan sevgi ve saygılarını ifade etmek üzere başlarına taktıkları tarikat taclarını peygamberin terinden meydana geldiği inancıyla gül ile sembolize etmişlerdir. Bu konuda Derviş İbrahim el-Eşrefî el Kadîrî'nin (ö.1184/1770) "*Gül Risâlesi*"nde bazı bilgiler vardır.⁸ Nitekim İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikatlarından Kadiriye'nin tacı yeşil çuha üzerinde üç dairesel bir güldür. Birinci daire şeriata, ikincisi tarikata, üçüncüsü de marifete delâlet eder. Bu üç daireyi tam anlamıyla gerçekleştiren sâlik hakikat hâline ulaşır. Halvetî gülü Halvetîliğin üsûl ve erkânına uygun olarak düzenlenmiştir. Tarikatta yedi esmâ yedi renkli gülle, on iki esmâ ise on iki kat gülle temsil edilmiştir. Eşrefiye gülü ise üç kattır. Birinci kat beş yapraktır ve İslâm'ın beş şartına işaret eder. İkinci kat altı kattır ve imanın şartları ile altı yöne işaret eder. Üçüncü kat yedi yapraktır ve yedi ayetten meydana gelen Fatiha suresine işaret eder. Eşrefiye gülü sarı, beyaz, kırmızı ve siyah olmak üzere dört renktir. Bu dört renk, tarikatın usulünde asıl olan renklerdir ve Hz. peygamber'in "*şariat sözlerimdir, tarikat fülleri, marifet sermayemdir, hakikat hâlimdir*" sözünün nurlarına işaret eder.⁹

⁷ Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevilik Nêdir*, Ankara 1987, 387-388.

⁸ Mustafa Kara "*Gül Risâlesi*", *UÜİF Dergisi*, Sayı:5, 1993, Bursa 1995, 11-23.

⁹ Kara, *Gül Risâlesi*, 14-16.

Kadirî tacına gül denmesiyle ilgili şöyle bir anekdot nakledilir: Seyyid Abdülkadir Geylânî (ö.561/1165) aldığı manevî bir işaretle Bağdat'a gider. Bağdatlı meşâyih onun gelişine pek sıcak bakmaz ve kendisine ağzına kadar suyla dolu bir tas gönderirler. Bu, Bağdat'ta yeteri kadar şeyh bulunduğu, yeni bir şeyhe ihtiyaç olmadığı anlamına gelmektedir. Abdülkadir Geylânî, vakit kışın en soğuk zamanı zemheri olduğu halde tasa bir gül kor ve: “*varın selâm eyleyin, bir gül ile su taşmaz*” diyerek onların gönüllerini alır.¹⁰

Kadirîler gülün Arapça'sı olan *verd* kelimesindeki harflere tasavvufî yorum getirirler. Onlara göre *vav* harfi Hz. Peygamberin velâyet yönüne, *ı* harfi onun âlemlere rahmet olarak gönderilişine, *dal* harfi ise davetçiliğine, tebliğle görevlendirilişine işaret etmektedir.¹¹

Rifâîlerin zikir esnasında ateşte kızdırıp yaladıkları demire “gül”, bu işe de “gül yalamak” denir.¹² Bektaşîler ve Mevlevîler giydikleri bir çeşit cübbeye destegül demektedirler.

İbrahim Gülşenî (ö.940/1533). gençlik yıllarında yazdığı şiirlerde *Heybeti* mahlasını kullanmıştır. Mürşidi Dede Ömer Rüşenî'nin (ö.892/1486) kendisine bir gül vermesi ve “*sen ol bâğ-ı bekânın gülşenisin*” sözü üzerine mahlasını *Gülşenî* olarak değiştirmiştir. Oğlu Ahmed Çelebi onun düşüncelerini kurumlaştırmış ve tarikat Gülşenîye olarak isimlendirilmiştir.¹³

İlahî güzelliği ve onun yer yüzündeki tecellisi peygamber sevgisinin sembolü olan gül, iştîyâk içindeki ruhun sembolü olan bülbül tarafından daima sevilmiştir. Bazı sûfîler ilâhî aşkı terennüm etmek için gül ve bülbül metaforunu kullanmışlardır. Nitekim Halvetiye'nin Şemsiye koluna mensup Kara Fazlî (ö.972/1564), bu durumu *Gül ü Bülbül* adlı eserinde alegorik bir anlatımla dile getirmiştir.¹⁴

Sûfîler tekkeye gelen misafirlere zikirden sonra kokusunu Hz. peygamber'in terinden aldığına inandıkları gül suyu dağıtırlar. Böylece Muhammedî kokunun her tarafa yayılmasını arzu ederler. Gül suyunu çeşitli tip ve tarzlarda yapılan Gülâbdânlarla dağıtırlar. Gülâbdânlar fonksiyonlarına uygun şu tür beyitlerle süslenir:

Gülşen içre andelîb feryâd eder bir gül için

Gül ise andan nihândır bu derûnî şişede

¹⁰ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 5. baskı İstanbul 1997, 87.

¹¹ Kara, *Gül Risâlesi*,

¹² Cemal Kurnaz, “Gül”, *DİA*, XIV, 219-222.

¹³ Mustafa Kara, “Gülşenîlik”, *DİA*, XIV, 256-259; aynı müellif, “Gülşenîye ve Güldeste” *UÜİF Dergisi* sayı:7, cilt: 7, Bursa 1998, 43,48.

¹⁴ Ayvazoğlu, 92-96. Nezahat Öztekin *Gül ü Bülbül*'ü Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doktora tezi olarak hazırlamıştır.

Tasavvuf kültürümüzde güle atfedilen önemden dolayı bazı sûfilere Gül Baba veya Gül Dede denmiştir. Bunların en meşhuru Hz. Hasan soyundan Kutbu'l-Ârifin Yalınkılıçoğlu Veliyyüddin Efendi'nin oğlu Cafer'dir. Şeyh Veliyyüddin Efendi Isparta'nın Senirkent ilçesine bağlı Uluğbey kasabasıındandır (eski adı İlegöp Köyü). Kanûnî Sultan Süleyman'ın daveti üzerine 948/1541'de Budin Seferine katılmış ve orada şehit olmuştur. Fetihten sonra 200.000 askerin katıldığı ve Kanûnî'nin de hazır bulunduğu cenaze namazını şeyhülislâm Ebussuud Efendi kıldırılmıştır. 1543-1548 yıllarında Budin Beylerbeyi Yahya Paşazâde Mehmed Paşa Gül Baba'ya bir türbe yaptırmıştır.¹⁵

Gül Baba adı onun, Hz. Muhammed (sav)'i sembolize eden gülü çok sevmesinden dolayı kendisine verilmiştir. Bunun yanı sıra Gül Baba tekkesinin ve türbesinin bulunduğu yerin gül bahçeleriyle dolu ve bu isimle meşhur olmasından dolayı böyle bir isimlendirme olduğu; Gül Baba'nın şeyhlik alâmeti olarak tacının tepesinde bir gül taşıdığı için bu adı aldığı da söylenmektedir.¹⁶

Bir grup sûfî de güle olan düşkünlüklerini yazdıkları eserlerle ölümsüzleştirmişlerdir. Bunların ilk örneklerini İran'ın meşhur sûfilerinden şeyh Sâdî (ö.691/1292)'nin tasavvufla hayatı bir bütün olarak ele aldığı *Gülistân*¹⁷ adlı eseri ile, Şebusterî (ö.720/1320)'nin 999-1108 beyitten meydana gelen *Gülşen-i Râz*¹⁸, Molla Abdurrahman Câmî (ö.897/1492)'nin *Gülistân*'ı örnek alarak yazdığı *Baharistân*¹⁹ adlı eseri teşkil eder. Câmî eserini, tıpkı bir gül gibi birbirinin içine girmiş ve birbirlerini kuşatmış sekiz cenneti sembolize eden sekiz bahçe halinde düzenlemiştir.

Gülşehrî (ö.717/1317)'nin 4931-5029 beyitten meydana gelen *Gülşennâme*,²⁰ Taşlıcalı Yahya (ö.990/1582)'nin 2950-3000 beyitten meydana gelen *Gülşen-i Envâr*,²¹ Halvetiye tarikatının Şemsiye kolunun kurucusu Şemseddin Sivasî (ö.1006/1597)'nin 557 beyitten meydana gelen *Gülşen-Âbâd*²² adlı eserleri bunlar arasındadır.

Şemseddin Sivasî *Gülşen-Âbâd*'da Feriduddin Attâr'ın *Mantku't-Tayr*'da kuşlarla yaptığını çiçeklerle yaparak vahdet-i vücûd düşüncesini işlemiştir. Çiçekleri derviş, gülü de Kutbu'l-Aktâb olarak tasavvur ettiği eserinin mukaddimesinde vurguladığı gibi, âlem can kulağı ile dinlenirse her zerrenin Allah'ı zikrettiği hissedilip duyulabilir. Çiçekler, Allah'ın cemâlini insanlara

¹⁵ Mustafa S. Kaçalın, "Gül Baba", *DİA*, XIV, 227-228.

¹⁶ Kaçalın, "Gül Baba", *DİA*, XIV, 227.

¹⁷ Sadi, *Gülistan*, çeviren: Hikmet İlaydın, İstanbul 1997.

¹⁸ H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", *DİA*, XIV, 253-254.

¹⁹ Molla Câmî, *Baharistan*, çeviren: Adnan Karaismailoğlu, Ankara 2002.

²⁰ Mustafa Özkan, "Gülşehrî", *DİA*, XIV, 251.

²¹ İsmail Ünver, "Gülşen-i Envâr", *DİA*, XIV, 252-253.

²² Hasan Aksoy, "Gülşen-Âbâd", *DİA*, XIV, 255.

gösterdiği zuhur mahalleridir.²³ Benliğinden sıyrılıp fenâfillah mertebesine ulaşan ârif-i billah, eşyanın hakikati bilgisini elde eder. Şemseddin Sivasî'nin ifadesiyle;

Gül ile gül olup hârı bıraktım

Kamusın âteş-i vahdette yakdım

diye bilenler bu sırâ vakıf olur.

İsmail Belîğ (ö.1142/1729)'in Bursa'da yaşamış şeyh ve âlimlerin hayatından kesitler sunduğu *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*²⁴, Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin (ö.1198/1784)'in *Gülzâr-ı Sulehâ*²⁵ ve Bursa Enarî Tekkesi postnişinlerinden Mehmed Fahreddin Efendi (ö.1272/1856)'nin *Gülzâr-ı İrfân*²⁶ adlı eserleri bu sahanın en güzel örnekleridir. Bursa meşâyih ve uleması hakkında bilgiler veren bu üç eser birbirini tamamlamaktadır.

Bu alandaki eserlerden biri de Beşir Ayvazoğlu'nun *Güller Kitabı*'dır. Doğudan Batıya, Güneyden Kuzeye bütün kültürlerde olduğu gibi bizim kültürümüzde de güle büyük önem verildiğini vurgulayan Beşir Ayvazoğlu, adına yakışan bu kitapta Türk milletinin göçebelik devirlerinden günümüze kadar geliştirdiği kültürü, duyarlığı, tabiata bakış tarzını bir bütün olarak ele almıştır. *Güller Kitabı*'nı Türk çiçek kültürü üzerine bir deneme olarak nitelendirmektedir.

Tebliğimi Ali Rıza Kadîmi Baba'nın günün anlamını yansıtan şu beyitleriyle bitirmek istiyorum:

Şâd-ü handânuz bu gün geldi bizim bayramımız,

Çünkü teşrif eyledi dünyaya Sultânımız.

Gam, kasâvet kalmadı artık bizim için bu gün,

Hep donandı lâle, sümbül, gül ile gülşânımız..

Cûşa geldi andelîbân güller açtı her taraf

*Bir gülîstân oldu neşeyle bizim her yanımız.*²⁷

²³ Ayvazoğlu, 148-149.

²⁴ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Gülseste-i Riyâz-ı İrfân", *DİA*, XIV, 237.

²⁵ Mustafa Kara, "Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin", *DİA*, XI, 485-486.

²⁶ Mustafa Erkan, "Gülzâr-ı İrfân", *DİA*, XIV, 259-260.

²⁷ Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, 200.